

פרשת נח

לאחר המבול - היבטים פסיכולוגיים

הופעתו של נח על במת הסיפור המקראי מעוררת תקוות גדולות, שבאות לביטוי כבר בשם שניתן לו. הכתוב בפרשה הקודמת מספר לנו כי למך אביו קרא את שמו נח:

לְאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִפְּעֻשָׁנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינֵנוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָהּ ה' (ה, כט).

פירוש רש"י: זה ינחמנו - יניח ממנו את עיזבון ידינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה... והייתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חיטים, מקללתו של אדם הראשון. ובימי נח נחה [האדמה מהקללה משום שהמציא המחרשה], וזהו "ינחמנו".

כהמשך למגמה זו, בתחילת פרשתנו מעידה התורה על נח שהוא היה איש צדיק: "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו" (ו, ט), אך המשך קורותיו לאחר המבול מציגים תמונה אחרת: "וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרְם. וַיֵּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹף אֶהְלֶה. וַיֵּרָא חָם אָבִי כְנָעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשְׁנֵי אֶחָיו בְּחוּץ" (ט, כ-כב). אם כן, מי שהיה נקרא צדיק ותמים, הגיע למצב שבו הוא משתכר ומתגלגל בחוסר צניעות באוהלו. מה פשר השינוי הזה בנח, שגם המדרשים דנים בו, בכך שהם מספרים שבתחילה קרא ה' לנח "צדיק", ולבסוף, כשהשתכר, קראו "עם הארץ" שנאמר עליו בפסוק "איש האדמה"¹. מה טיבו של השינוי הקיצוני שעבר על נח?

ככל אשר ציוהו

כדי לענות על השאלה האמורה, יש לבחון את התנהגותו של נח בתגובה לציווים ולאירועים בחייו. אילו ציווים הוא ביצע באופן מלא, ואילו ציווים הוא קיים באופן חלקי בלבד.

בפסוקים אנו מוצאים שאת ציווי ה' לבנות את התיבה (ו, יג עד סוף הפרק), ולאחר מכן את הציווי להיכנס לתוכה עם משפחתו ובעלי החיים השונים (ז, א-ה), קיים נח לחלוטין. זאת כפי שמעיד עליו הכתוב: "וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'" (שם). בכל הקשור למצוות אלו, מתוארים בכתוב רק מעשיו של נח, לעומת זאת אין אזכור של דיבור של נח עם הקב"ה או עם בני דורו.²

בסיום המבול נח שולח את העורב ואת היונה (ח, א-יד) כדי לדעת אם יבשו המים, ואז, לאחר שילוח היונה, מצווה אותו ה' לצאת מהתיבה עם כל דייריה:

¹ בראשית רבה לו, ג.

² לשתיקותיו המתמשכות של נח תהיה התייחסות בהמשך המאמר.

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל נָח לֵאמֹר. צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבְנֵיךָ וּנְשֵׁי בְנֵיךָ אִתְּךָ. כָּל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּךָ מִכָּל בֶּשָׂר בְּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ הֵי צֵא אִתְּךָ וְשָׂצוּ בְּאָרֶץ וּפְרוּ וּרְבוּ עַל הָאָרֶץ. וַיֵּצֵא נָח וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בְנָיו
אִתּוֹ. כָּל הַחַיָּה כָּל הָרֶמֶשׂ וְכָל הָעוֹף כָּל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם יָצְאוּ מִן הַתֵּבָה (ח, טו-יט).

יש לציין שגם כאן נח מבצע בלי לדבר, עד שנוכל לומר שהוא מבצע את מה שמצווה אותו הקב"ה בשתיקה ובהשלמה. אולם מדוע לא כתוב בפסוקים שלפנינו שנח עשה ככל אשר ציווה אותו ה', כפי שארע לפני המבול? ואכן, עיון מדוקדק יותר בדברים, עם מדרשי חז"ל ודברי הפרשנים, מראה כי ביציאתו מן התיבה לא פעל נח בדיוק כפי שציווה אותו הקב"ה: בכניסתו לתיבה כתוב "וַיָּבֵא נָח וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בְנָיו אִתּוֹ אֶל הַתֵּבָה" (ז, ז), ורש"י מפרש בעקבות דברי הגמרא: "האנשים לבד והנשים לבד, לפי שנאסרו בתשמיש המיטה מפני שהעולם שרוי בצער". בציווי על היציאה מן התיבה אמר אלוקים לנח: "צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך", דהיינו מודגשת הזוגיות - "אתה ואשתך; ובניך ונשי בניך" - אך בפועל, סדר היציאה מן התיבה אינו כפי שציווה ה', אלא כסדר הכניסה אל התיבה: "וַיֵּצֵא נָח וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בְנָיו אִתּוֹ". דהיינו, כפי שנכנסו כן יצאו, ובפרייה ורבייה לא עסקו, כפי שעמד על כך המדרש. כלומר נח לא שמע לציווי האלוקי "ופרו ורבו על הארץ".³

רגישות פסיכולוגית

נראה שכדי לעמוד על הסיבה להבדל בהתנהגות של נח, שביציאתו איננו מקיים את הציווי של הקב"ה אחת לאחת, יש לבוא עם רגישות פסיכולוגית, וזאת כפי שלימד אחד מהרבנים הגדולים של דורנו, הרב ד"ר אהרן ליכטנשטיין זצ"ל: כאשר חסרה רגישות פסיכולוגית, התוצאה היא שהרבה מהתורה - פרשיות שלמות על הדמויות שבהן - אינו מובן כראוי, בבחינת "גילוי פנים בתורה שלא כהלכה", ומסורת מדרשית מופלאה מתעוותת לעתים קרובות עד בלי הכר.⁴ מתוך רגישות פסיכולוגית כזו אפשר אולי להציע הסבר להתנהגותו של נח. נראה שנח לא קיים את מצוות ה' לאחר צאתו מן התיבה, לא מתוך מרידה בציווי האלוקי אלא משום שחסר את היכולת לעמוד במשימה זו. למצב זה יכלו לגרום שתי טראומות קשות שעברו הוא ובניו: האחת - השהייה של שנים עשר חודש בתיבה עם כל בעלי החיים שהיו בה; השנייה - המראות הקשים שראו בעת יציאתם מן התיבה, של שרידי העולם שחרב במבול. נח לא הצליח להתגבר על שתי טראומות אלה, שבאו עליו ברצף, וכנפגע פוסט-טראומטי לא היה מסוגל להיענות לאתגר של הקמת עולם חדש.

³ בראשית רבה לה, א. הרב חנוך וקסמן, בעיונו מרחיב הדעת "שרידה ותהיה על צדקותו של נח" (ראה באתר בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון), עומד בהרחבה על בעיה זו ומסביר, בעקבות אברבנאל, כי נח אינו מציית לרצון ה' ומסרב להחיות את העולם. על צדקותו של נח אומר הרב וקסמן: "הצדקות הזו רלוונטית רק לגבי ציר אחד בלבד - זה המחבר בין האדם לבוראו. היא אינה מסוגלת להתרחב לעולם או לזולת... היא אינה צדקות שיכולה להתעניין בעולם ובתחייתו המחודשת". פירושו זה מעורר מספר קשיים שהמרכזי שבהם הוא, כיצד יכול נח להיחשב צדיק בציר המחבר את האדם לבוראו, אם הוא אכן מסרב למלא את הציווי האלוקי הניתן לו "פרו ורבו"?

⁴ במאמרו "ושמרו דרך ה' חשבון הנפש של הציבור הדתי המודרני" באתר בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון.

הבה נבדוק את סבירותו של הסבר זה לאור הידע שיש בידינו על טראומה, על תגובה פוסט-טראומטית ועל גורמיה. טראומה היא חוויה רגשית מכאיבה העלולה לגרום נזק ממשי ומתמשך לתפקודו הנפשי של האדם ולהתפתחותו. אירועים טראומטיים הם מצבים יוצאי דופן של חוסר אונים, מצוקה ופורענות שהאדם חווה אותם ישירות, עד להם, או שומע עליהם, ואשר מסכנים את שלמותו הגופנית והנפשית של אותו אדם. אירועים הנחשבים לטראומטיים הם: אסון טבע, אלימות קשה, תאונות קשות, מוות או פציעה או מחלה קשה של אנשים קרובים וכן מצבי לחץ הקשורים במלחמה. טראומה יכולה להופיע בעקבות אירוע בודד, סדרת אירועים, או תקופה מסוימת בחיים הנושאת אופי טראומטי מתמשך.⁵

אומנם התורה אינה מספרת לנו מה עבר על נח בהיותו סגור שנה שלמה בתיבה, אבל חז"ל כדרכם משלימים את החסר במדרשים:

א. חכמים משווים את התיבה לבית כלא: "ויסגור ה' בעדו - [משל] לשר שקבע דרולמוסיא (=מהומה) שלו במדינה ונטל אוהבו וחבשו בבית האסורין נתן ספרגוס (=חותם) שלו עליו".⁶

ב. במדרש אחר נאמר כי במשך שנת המבול לא האירו המאורות לעולם, ודיירי התיבה נאלצו להסתפק באור שהפיקו אבנים יקרות שהיו בה.⁷

ג. על הפסוק שמתאר את המבול, "וימח את כל היקום... וישאר אך נח" (ז, כג), לימדו: "אך - מיעוט שאף הוא היה גונח דם מפני הצינה".⁸

ד. רש"י בפירושו מביא מדרש אגדה: "גונח וכהה דם מטורח הבהמות והחיות, ויש אומרים שאחר מזונות לארי והכישו".⁹

ה. תיאור ציורי של מנת חלקו של נח בתיבה מוצאים אנו במסכת סנהדרין.¹⁰ שם מסופר כי אליעזר עבד אברהם שאל את שם בן נח, כיצד עמדו נח ובניו במשימה של האכלת כל היצורים בתיבה? שם השיבו כי צער גדול היה להם בתיבה, ובמשך שנה שלמה הם לא טעמו טעם שינה משום ש"בריה שדרכה להאכילה ביום האכלונה ביום, שדרכה להאכילה בלילה האכלונה בלילה".

ו. לכל האמור יש להוסיף את האיסור שהוטל על נח ומשפחתו לקיים חיי אישות במשך שנה שלמה.

⁵ על פי אתר נט"ל נפגעי טראומה לאומית.

⁶ בראשית רבה לב.

⁷ בראשית רבה לא, יא.

⁸ בראשית רבה פרשה לב.

⁹ ז, כג. ראה מדרש דומה בבראשית רבא פרשה ל: "נח כשהיה יוצא מן התיבה הכישו ארי ושברו ולא היה כשר להקריב קורבן והקריב שם בנו תחתיו".

¹⁰ קח, עב.

ללא ספק, כוונת חז"ל באגדות ציוריות אלה היא לתאר את הקושי ואת הסבל העצום שעבר על נח בהיותו כלוא בתיבה. חז"ל מתארים בעיקר את הסבל הפיזי, אך אפשר לשער גם את גודל הסבל הנפשי הכרוך בכך. באשר לטראומה השנייה, את אשר ראה נח כשיצא מן התיבה ניתן לדמות למראות שמוכרים לנו לאחר אסונות טבע כמו צונאמי, רעידת אדמה או סופות קשות, ולהעריך שהמראות שראה נח היו אף קשים יותר. על כן לא מפתיע לעמוד על מצבו הנפשי החרדתי של נח, כפי שמשתקף במדרש, שמלמד שנח היה מתיירא לצאת מהתיבה שמא יביא הקב"ה מבול אחר על העולם.¹¹

התנהגות פוסט-טראומטית

האם אפשר לאפיין את התנהגותו של נח, בכל הקשור לאי מילוי הצו של אלוקים על פריה ורבייה וגם להשתכרותו ולכל שהתרחש בעקבותיה, כתגובה פוסט-טראומטית? על פי הספרות המקצועית **תגובה פוסט-טראומטית**¹² היא סינדרום המופיע בעקבות חשיפה לאירוע טראומטי. עיקר התגובה הוא כשל של מנגנוני התמודדות, הגורם לקשיים ולהפרעות בתפקוד האישי, המשפחתי, המקצועי והחברתי. הקשיים עשויים להופיע באחד מהתפקודים הללו או בכולם יחד, והם מלווים בתסמינים (סימפטומים) ספציפיים. הגישה המקובלת כיום טוענת כי כל אדם יכול ללקות בתגובה פוסט-טראומטית, אבל היא שכיחה בקרב סוגי אוכלוסיות וביניהן קרבנות של אסונות טבע. כן נמצא כי חלק מהשורדים מאירועים טראומטיים מושפעים מאירועים אלה בצורה כה חזקה עד שאינם מסוגלים להמשיך באורח חיים נורמלי. לאור הגדרה זו נראה כי תגובתו של נח היא אכן תגובה פוסט-טראומטית. אחד הגורמים המשפיעים על עצמת התגובה הפוסט-טראומטית הוא מידת חוסנו של האדם ערב החשיפה לאירוע הטראומטי. יש להבחין בין עמידות ספציפית, של אדם שהוכן מראש לאירוע העתיד להתרחש, ובין יכולת עמידה כללית הנבנית ממערכות היחסים החברתיות והבין-אישיות שהיו לאדם לפני התרחשותו של האירוע הטראומטי. דהיינו, בכוחן של תמיכה ולכידות חברתית לסייע ביכולת העמידה של אדם באירוע טראומטי, ואילו תחושת בדידות וניכור פוגעת בעמידותו.

¹¹ בראשית רבה לד.

¹² Post-traumatic stress disorder (PTSD).

באשר לנח, המבול היה אירוע חדפעמי בתולדות האנושות. נח אומנם ידע כי הקב"ה עתיד להביא מבול על העולם, אך לא הייתה לו אפשרות להיערך נפשית לתוצאותיו של המבול. גם לקביעה זו יש הדים במדרש, למשל בספר זהר חדש (פרשת נח קי"ב)¹³ מתוארת תגובת נח עם יציאתו מן התיבה:

כיון שיצא נח מן התיבה, וראה את העולם שהוא חרב ונחרב, התחיל מומר בבכי ואומר: ריבון כל העולמים ואדוני האדונים, אתה נקראת רחום וחנון, היה לך לרחם על בריותיך. אמר לו הקב"ה: אי לך רועה שוטה, עכשיו אתה אומר לי כך, ולא אמרת כך בשעה שאמרתי לך 'כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה', 'עשה לך תיבת עצי גופר', 'ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ'... כל זאת לא גליתי לך אלא כדי שתעמוד לפני בתפילה ותבקש רחמים על הבריות. ואתה, מששמעת שאתה מציל נפשך בתיבה, לא היה אכפת לך בחורבן העולם. בנית לעצמך תיבה, והצלת עצמך, עכשיו שכבר העולם עומד בחורבנו, אתה פותח פיך להתפלל ולבקש רחמים? אותה שעה נתבונן נח שעשה שלא כהוגן, שלא התפלל למנוע את הפורענות, לפיכך נזדרז מיד להביא קורבן כפרה על עוונו.

על פי תיאור זה, מצפוננו של נח ייסר אותו, והוא נתקף רגשות אשמה על שאולי היה בכוחו למנוע את האסון והוא לא עשה דבר. ממדרש זה עולה שנח לא שיער את תוצאותיו ההרסניות של המבול, ואילו יכול היה לצפות אותם, ייתכן שהיה מנסה למנוע את האסון המתרחש ובא.

שתיקה ותקשורת

באשר ליכולת העמידה הכללית של נח בפני מצבים קשים, אין אנו יודעים הרבה על אישיותו, אך על פי התנהגותו בכל האירועים המתוארים בפרשה ושחלקם פורטו לעיל, נראה שיש לשים לב לשתיקתו ה"רועמת" של נח,¹⁴ שתיקה שקיימת בשני כיוונים, גם כלפי הקב"ה וגם כלפי אדם. נוכל לקבוע שזו שתיקה שאופיינית לאדם שאין לו תקשורת טובה עם האוכלוסייה שסביבו. זו אכן התמונה העולה גם מהביקורת שבדברי חז"ל על נח, שלא ניסה כלל להחזיר את בני דורו בתשובה¹⁵

¹³ כאן מובא לפי התרגום באגדות היהודים.

¹⁴ הרב וקסמן נדרש לשתיקה זו בעיונו המוזכר לעיל.

¹⁵ לכאורה אפשר לטעון כי נח כממציא המחרישה (ראה בראש המאמר לעיל) היה מעורב עם בני דורו וחברותי, אולם לדעתי אין הדבר כן. המצאת מחרישה מעידה על יכולת טכנית גבוהה התואמת את היכולת לתכנן ולבנות את התיבה. אך אין קשר או התאמה בין יכולת טכנית ובין יכולת חברתיות.

כאשר אדם בעל אישיות כזו נכנס למשך שנה שלמה לתיבה שהיא למעשה כלא, ועימו כל החיות והעופות שהוא עובד עבודת פרך ממש כדי לזון אותם; כאשר הוא לא ישן שנה שלמה שינה רגועה שהיא נצרכת הן לגוף והן לנפש; והוא גם נפגע פיזית על ידי בעלי החיים והתנאים הקשים, ובנוסף לכל אלו הוא גם מתנזר מחיי אישות - אזי עמידותו הנפשית נפגעת מאוד. לא יהיה זה מפתיע אם אדם שכזה, לא יצליח להשתקם, תוך שהוא ילקה בפוסט טראומה.

שכרות ודיכאון

מכאן קצרה הדרך להבנת סופו העגום של נח. על פי הספרות המקצועית, תגובה פוסט-טראומטית יכולה להתפתח על נקלה לדיכאון. ומכאן, קצרה הדרך לצריכת אלכוהול או שימוש בסמים כמפלט אחרון מן ההתמודדות הקשה עם המציאות.

על רקע האמור מובנת התנהגותו של נח לאחר יציאתו מן התיבה. העובדה שאין הוא עומד באתגר שהטיל עליו הקב"ה לעסוק בפרייה ורבייה ולבנות עולם חדש, וגם פנייתו של נח ליין ולשכרות, הן תולדות של מצבו הנפשי העגום. ראויה למחשבה השאלה האם החלטתו לפנות לדרך היין והשכרות הייתה החלטה מודעת לנסות להטביע את יגונו, ובשלב זה הוא לא היה בבחינת אנוס? או שכנפגע פוסט-טראומטי, נח נמצא יותר על הצד הלא מודע והנפש שלו מוליכה אותו אל הגפן כנתיב בריחה אפשרי מעצמו. חלק מהפסיכולוגים יחשבו ודאי שאין מה לבוא בטענות אל נח כנפגע מטראומות שלהן אחראי הקב"ה. אולם דומה שיש מקום גם לגישה הראשונה לעייל הרואה כאן החלטה מודעת. דבר זה מסתבר מלשון הפסוק המראה על אקטיביות: "וַיִּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיֵּטֶע כָּרְם. וַיִּשְׂתֶּה מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אֶהְלֵה" (ט, כ-כא), וכך גם עולה מדברי פרשנים (רש"י, ספורנו, רמב"ן ואחרים) וכן ממדרשים רבים המגנים את נח על להיטותו אחר היין, ועל כך שמכל הנטיעות שבעולם החליט לטעת דווקא את הגפן. המדרש (בראשית רבה לו) מביא את דברי הקב"ה לנח: "מה לך אצל מטע כרמים, לא על ידי יין נקנסה מיתה על אדם הראשון?". אנו לא נכריע בין הגישות ודי אם נאמר בסיכום עיון זה שרגישות פסיכולוגית שמתלווה לקריאה בפסוקים, יכולה להבין את הקורות עם נח הצדיק התמים, שמאורעות המבול הביאו אל המרה השחורה והניסיון להעלימה על ידי הטיפה המרה.

מאמר זה נכתב על ידי אריה ארזי-חוקר נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
והוא אחד מ-54 מאמרים בספר שזכיתי לכתוב : פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות השבוע

למידע על הספר פניו אליך [לחצו כאן](#)

למאמרים נוספים בקרו באתר שלי <https://www.aryearzi.com>

לתגובות arye.arzi@gmail.com